

wijst erop dat de gemeenschappen een meer 'kloosterachtig' karakter hebben dan elders de begijnhoven. De stichtingen kunnen als typisch stedelijk worden beschouwd. De stichteressen, aan wie in drie gevallen de naam van het convent is ontleend, behoren tot aanzienlijke burgerfamilies. Ook de bewoonsters komen uit de burgerij voort.

Enigszins discutabel lijkt de wijze waarop de auteur de ingewikkelde gang van zaken bij de stichting van de conventen tracht te reconstrueren. Wanneer in 1276 vrouw Menoldis het Menoldisconvent sticht schenkt zij daaraan onder andere een stuk grond waarop een *domuncula bachinarum* staat, dicht bij het minderbroedersklooster. Deze grond zal ter beschikking komen wanneer de in het huisje wonende begijnen zijn gestorven. Naast deze dus reeds bestaande begijnengemeenschap moet er voor 1276 nog een andere zijn geweest, namelijk het oude Menoldisconvent dat in 1303 door een zekere Ava wordt verkocht aan het nieuwe Menoldisconvent. Tot zover kan men het met Bakkers reconstructie van de gebeurtenissen eens zijn, en evenzo hoeft niet te worden getwijfeld aan het feit dat de aanzet tot de oprichting van het Siwenconvent in 1284 wordt gegeven en dat het Nieuwe of Verclarenconvent van vóór 1329 dateert. Onwaarschijnlijk is echter dat het Olde Convent, dat in 1386 voor het eerst wordt genoemd, identiek zou zijn met het in 1303 bestaande oude Menoldisconvent. Bakker gaat er daarbij vanuit dat dit convent, nadat de grond waarop het staat in 1303 aan het (nieuwe) Menoldisconvent is verkocht, op een gegeven moment weer zelfstandig is geworden. Deze constructie lijkt mij wat gezocht. Waarschijnlijk heeft het Olde Convent met de Menoldisconventen niets te maken gehad. Gezien de naam zal het de oudste begijnengemeenschap zijn in de stad, zodat Groningen in 1276 vier begijnhuizen kan hebben gehad, namelijk het Olde Convent en de drie stichtingen waar vrouw Menoldis bij betrokken is geweest; de *domuncula bachinarum*, het oude Menoldisconvent en het dat jaar gestichte nieuwe Menoldisconvent.

Nuttig zijn aan het slot van de studie de tabellen betreffende vooral bestuurders, bewoners en eigendommen van de kloosters en conventen. Zij ontlasten de tekst en de noten en zijn voor de lezer een waardevolle steun bij het bestuderen van het boek. Samen met de tekst maken zij het zeer aannemelijk dat in het werk van Bakker zo ongeveer alles is bijeengebracht en geanalyseerd dat over de bedelordekloosters en de begijnen in Groningen te vinden is. Voor ieder die zich meer in den brede met bedelorden en steden in de Nederlanden bezig houdt is de studie dan ook onmisbaar.

P. A. Henderikx

D. Lambrecht, ed., *Acta processus circa synodum. Proces gevoerd door Brugge, Damme en het Vrije tegen de bisschop van Doornik voor de officialiteit te Reims en de curie te Rome 1269-ca. 1301* (Verzameling van de oude rechtspraak in België, zevende reeks; Brussel: Ministerie van justitie, 1988, xxxix + 540 blz.).

In 1914 hebben J. G. C. Joosting en S. Hzn Muller de *Bronnen voor de geschiedenis der kerkelijke rechtspraak in het bisdom Utrecht in de middeleeuwen, V, Seendrechten* gepubliceerd. Deze bronnenpublicatie voor het bisdom Utrecht was tot nu toe het enige werk, dat door middel van een reeks teksten informatie over de seend of lekenvisitatie in de lage landen bij de zee weergaf. In deze situatie heeft Daniel Lambrecht door de uitgave van de *Acta processus circa synodum* nu verandering gebracht. Reeds door zijn doctorale dissertatie, gewijd aan *De*

parochiale synode in het oude bisdom Doornik gesitueerd in de Europese ontwikkeling, 11de eeuw - 1559 heeft de uitgever de historiografie van de seend zeer verruimd.

De uitgegeven processtukken, waaronder ook originelen, maken heden deel uit van het fonds 'oorkonden' in het stadsarchief van Brugge. Van deze stukken is alleen de sententie in eerste aanleg gepubliceerd. De overige stukken, die nu voor de eerste keer worden uitgegeven, betreffen een uiterst belangrijk proces, waardoor men de relatie tussen wereldlijke en kerkelijke rechtspraak, op het einde van de dertiende eeuw, en de vervanging van de germaanse seend als een verouderd rechtsbestel door de romano-canonieke procedure, kan bestuderen.

Aanleggers in dit proces waren de steden Brugge en Damme evenals het Brugse Vrije. Verweerder was de bisschop van Doornik, Johannes II van Enghien. De aanleggers betwisten de bisschop ten eerste het recht, ongeletterde en rechtsonkundige parochianen als *testes synodales* aan te duiden, ten tweede het betichten door twee sendgetuigen voor een vonnis in kracht van gewijsde te aanvaarden, en ten derde meer dan tweemaal in zeven jaar, in de belangrijkste parochies van Brugge, Damme en het Vrije, synode te houden.

De klacht tegen het optreden van de bisschop van Doornik, ingediend bij de officialiteit van Reims, leidde vlug tot een bevredigend resultaat voor de aanleggers. Op 13 februari 1272 velde de officialiteit van Reims een vonnis, dat hun in wezenlijke punten gelijk gaf. De bisschop werd ontzegd nog verder op de gewoonterechtelijke wijze synode te houden. Bisschop Johannes II ging onmiddellijk in beroep bij de paus. De zaak bleek ook in hoger beroep, na de verzoeken van de procurators der tegenpartijen en het afleggen van de calomnie-eed op 24 augustus 1272, vlug afgehandeld te zijn. Maar het proces kreeg pas in 1300 definitief zijn beslag. Belangrijke vertragingen waren te wijten aan de vervangingen van de personen die, in Rome, met het beroep belast waren. Zowel de aflossingen op de bisschoppelijke zetel in Doornik, alsook de duidelijk getoonde desinteresse bij de opvolgers van bisschop Johannes II, werkten remmend. Eerst voor 29 maart 1300, sterfdatum van bisschop Johannes III, werd een minnelijke schikking door hem en zijn tegenstanders in hoger beroep aanvaard. De inhoud van deze schikking sloot nauw aan bij de sententie van de officialiteit van Reims. De bisschop mocht slechts tweemaal in zeven jaar synode houden en zoals voorheen in elke parochie synodale getuigen aanstellen. Maar deze *testes synodales* moesten aan de eis voldoen, *maturiores, honestiores et veraciores* te zijn; dit was een duidelijke inspelung op de sociale stand waartoe een synodaal getuige moest behoren. De getuigen waren, net als vroeger, daarmee belast onder eed diegenen te denuntiëren die zich hadden schuldig gemaakt aan misdrijven rakende het kerkelijke forum. Na de denuntiatie echter moest de bisschop tot een *inquisitio* overgaan waarbij het daarop volgende proces volgens de regels van het geleerde recht moest verlopen. Daarmee was de synode van een bestraffings- tot een opsporingsprocedure verworden. Zo betrof de wijziging in het denken van de dertiende eeuw, welke de uitgever in zijn inleiding nauwkeurig omschrijft, ook de seend, die in de Karolingische tijden gevormd werd en nu een grof anachronisme geworden was.

De uitgave is voorzien van een uitvoerige inleiding en een 'Index van persoons- en plaatsnamen'. De meestal omvangrijke teksten zijn chronologisch gerangschikt, zeker een niet onbeduidende prestatie, gezien de bestaande wanorde waarin de overgebleven afschriften verkeren. De uitgever heeft om praktische redenen niet alle 'Voorschriften bij het uitgeven van geschiedkundige teksten' van de Koninklijke commissie voor geschiedenis toegepast. Wel zijn de afwijkingen bij hem goed gefundeerd en vergemakkelijken zij het inzicht in de uitgegeven teksten. Voor historici die in de late middeleeuwen gespecialiseerd zijn, alsook voor rechtshistorici zal deze uitgave een verrijking zijn van hun wetenschappelijke kennis.

F. Kerff

M. Haegeman, *De anglofilie in het graafschap Vlaanderen tussen 1379 en 1435. Politieke en economische aspecten* (Standen en landen XC; Kortrijk-Heule: UG A, 1988, 279 blz., BF 1520,- ISBN 90 6768 153 9).

Een onderzoek naar de anglofilie of Engelsgezindheid in Vlaanderen tijdens de late middeleeuwen vindt zijn rechtvaardiging in de ambivalente positie waarin het graafschap zich ten opzichte van de 'grootmachten' Frankrijk en Engeland toentertijd bevond. Haegemans studie, overigens een neerslag van zijn bewerkte licentiaatsverhandeling, omspannt de periode 1379-1435. De begindatum valt samen met het uitbreken van de Gentse opstand die onmiskenbaar Engelsgezinde trekken vertoonde. De keuze van het jaar 1435 ligt minder voor de hand. Haegeman koos het verdrag van Atrecht als eindpunt omdat toen een einde kwam aan de Bourgondisch-Engelse alliantie. Zoals de auteur zelf in zijn besluit opmerkt, kwam hiermee onder de Vlamingen geen einde aan de anglofilie, die juist tijdens de crisisjaren 1436-1443 nog eens duidelijk de kop opstak. Bovendien hangt met name het laatste hoofdstuk, waarin de jaren 1420-1435 besproken worden, er een beetje bij omdat hier slechts de Engelsgezindheid van enkele raadsheren van Philips de Goede ter sprake komt. De studie had zeker aan eenheid gewonnen wanneer de auteur zich beperkt had tot het handelsakkoord van 1407 met Engeland en de daaruit voortvloeiende onderhandelingen tussen de Engelsen en de Vier Leden tot 1420. Met het tot stand komen van het verdrag van Troyes werden ook de onderhandelingen tussen Vlamingen en Engelsen beëindigd.

Na diepgaande analyse van de verhoudingen in en tussen de Vlaamse steden, met name tijdens en vlak na de Gentse opstand, komt de auteur tot de conclusie dat er twee soorten anglofilie onderscheiden kunnen worden. De latente anglofilie, gestoeld op de Vlaamse afhankelijkheid van de Engelse woltoevoer, vormde gedurende de gehele veertiende en een groot deel van de vijftiende eeuw een constante. Deze vorm van Engelsgezindheid leefde onder alle bevolkingslagen en bekoelde slechts wanneer de Engelsen onvoldoende oog hadden voor de Vlaamse commerciële belangen. Daarnaast onderscheidt Haegeman de politieke of open anglofilie. Deze was, mede door het optreden van Jacob van Artevelde, in de loop van de veertiende eeuw ontstaan toen Engelsgezindheid en weerstand tegen de centralisatiepolitiek van de Vlaamse graven min of meer synoniem werden.

Het is zonder meer een verdienste van de auteur dat hij erin geslaagd is de bijzonder gecompliceerde politieke en economische verwickelingen helder en systematisch te ontleden. In feite speelden de gebeurtenissen zich op vier niveaus af. Allereerst het intern stedelijk niveau, de Gentse opstand van 1379-1385. De stad werd door Lodewijk van Male dusdanig in het nauw gedreven dat een groep radicale machthebbers onder leiding van Philips van Artevelde, het symbool van de openlijke Engelsgezindheid, om militaire interventie van de Engelsen verzocht. Hierdoor dreigde Vlaanderen opnieuw actief in de honderdjarige oorlog betrokken te worden, omdat de Engelsen volgens Haegeman het eventuele Gentse bondgenootschap wilden gebruiken om een aanval tegen Frankrijk te lanceren. Vervolgens komt de verhouding tussen de Vlaamse steden aan de orde, waarbij duidelijk wordt dat de politieke agitatie zich alleen tot een groep Gentse radicalen beperkte. In de andere grote steden traceert hij alleen sporen van latente anglofilie onder met name de handelaren die op deze wijze hun commerciële betrekkingen met Engeland veilig wensten te stellen zonder zich politiek te hoeven compromitteren. Volgens Haegeman behoort ook het Ieperse 'textielproletariaat' tot de open anglofielen, maar de enkele bladzijde die hij daaraan besteedt, levert mijns inziens onvoldoende aanknopingspunten. Het derde niveau betreft de houding van Vlaanderen ten opzichte van handelspartner Engeland. In